

JEL Classification: D70; H60; M41

Талах Тетяна, к.е.н., доцент
 Луцький національний технічний університет
<https://orcid.org/0000-0002-1947-8114>
tetyana.talah@gmail.com

Talakh Tetiana, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
 Lutsk National Technical University
<https://orcid.org/0000-0002-1947-8114>
tetyana.talah@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИКИ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ НА ОСНОВІ ОТРИМАНИХ ДАНИХ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ КОНТРОЛЮ

Важливою функцією управління є контроль, який полягає у перевірці економічних, соціальних, політичних, ідеологічних, науково-технічних та інших напрямів розвитку суспільства. Контроль у сфері економіки називають економічним контролем. Одним із основних методів, що використовує економічний контроль є економічний аналіз, який дозволяє дослідити інформацію на основі отриманих даних за результатами контролю, за допомогою своєї методики з використанням традиційних методів обробки інформації та методів факторного аналізу.

Важливою функцією економічного контролю є вплив через систему управління на успішне виконання планів економічного і соціального розвитку, раціональне використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, запобігання непродуктивним витратам і втратам, зміцнення господарських зв'язків, додержання господарського і трудового законодавства, забезпечення збереження власності.

У статті узагальнено питання щодо поняття «контроль» та «економічний контроль». Розглянуто погляди науковців на сутність поняття «економічний контроль» та з'ясовано, що одні науковці виділяють лише, що це взаємовідносини між контролером та об'єктом контролю, не виділяючи мети, завдань та суті економічного контролю, інші не деталізують, в чому полягає сутність економічного контролю як функції управління, не зосередивши увагу на перевірці правильності ведення обліку, дотримання нормативно-правового законодавства. Узагальнивши дослідження визначено, що суть економічного контролю полягає у сукупності спостережень і перевірок контролюючими органами як з боку держави (державний фінансовий контроль), так і з боку підприємства (внутрішній контроль), так і з боку незалежної перевірки (аудит) з метою виявлення порушень діючого законодавства, нестач, розтрат, зловживань, а також підтвердження правильності ведення обліку господарських операцій.

Досліджується поєднання економічного контролю з методикою економічного аналізу. На прикладі контрольних перевірок виконання державного бюджету України на 2022 рік проводиться аналіз з використанням його методичних прийомів: порівняння, середніх величин, графічного методу узагальнення результатів дослідження та індексного. Запропоновано інформацію, яку отримано за результатами контролю обробляти за допомогою методики економічного аналізу з визначенням показників динаміки та проведення факторного аналізу.

Ключові слова: аналіз, економічний аналіз, контроль, економічний контроль, порівняння, графік, показники динаміки

USE OF ECONOMIC ANALYSIS METHODS ON THE BASE OF THE DATA RECEIVED BY THE CONTROL RESULTS

An important function of management is control, which consists in checking the economic, social, political, ideological, scientific and technical and other directions of the development of society. Control in the field of economics is called economic control. One of the main methods used by economic control is economic analysis, which allows you to research information based on the data obtained from the results of control using its methodology using traditional methods of information processing and methods of factor analysis.

An important function of economic control is the influence through the management system on the successful implementation of economic and social development plans, the rational use of material, labor and financial resources, the prevention of unproductive costs and losses, the strengthening of economic ties, compliance with economic and labor legislation, ensuring the preservation of property.

The article summarizes issues related to the concept of "control" and "economic control". The views of scientists on the essence of the concept of "economic control" were considered, and it was found that some scientists distinguish only that it is the relationship between the controller and the object of control, without distinguishing the purpose, tasks and essence of economic control, others do not detail what the essence of

economic control is control as a management function, without focusing attention on checking the correctness of record keeping, compliance with regulatory legislation. After summarizing the research, it was determined that the essence of economic control is a set of observations and checks by control bodies both from the state (state financial control), and from the enterprise (internal control), and from the independent control (audit) in order to identify violations of the current legislation, shortages, wastes, abuses, as well as confirmation of the correctness of keeping records of economic transactions.

The combination of economic control with the method of economic analysis is studied. On the example of control inspections of the implementation of the state budget of Ukraine for 2022, an analysis is carried out using its methodological techniques: comparison, average values, graphic method of summarizing research results and index method. It is proposed to process the information obtained as a result of the control using the economic analysis technique with the determination of dynamic indicators and factor analysis.

Key words: analysis, economic analysis, control, economic control, comparison, schedule, indicators of dynamics

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями Поняття «економічний контроль» досліджувалося вітчизняними та зарубіжними вченими. Проте кожен із науковців концентрував увагу на узагальненій оцінці сутності економічного контролю і не зосереджував увагу на певних його особливостях. Зміст економічного контролю в умовах ринкової економіки полягає в систематичному спостереженні, перевірці та регулюванні процесу розширеного відтворення і соціально-економічних відносин відповідно до конституційних норм і законодавчого регулювання. Одним із основних методів контролю в цілому і економічного, зокрема є аналіз як загальнонауковий метод дослідження і економічний аналіз як специфічний метод дослідження. Пошук точок дотику між економічним контролем та економічним аналізом, їх практичним застосуванням та формуванням на основі цього управлінських рішень є актуальним.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблематикою визначення сутності економічного контролю та його зв'язком із економічним аналізом займалося чимало науковці. Серед яких варто відзначити Бондаренко Н.О. (*Бондаренко та ін., 2004*), Дікань Л.В. » (*Дікань, 2006*), Романів Є.М., Хомяк Р.Л., Мороз А.С., Озеран В.О. (*Романів та ін., 2004*), В. Шевчук (*Шевчук, 1998*). Проте взаємозв'язок методики економічного аналізу для інтерпретації інформації, що отримана у ході контрольних заходів не досліджувався. Тому, пошук точок дотику між економічним аналізом та економічним контролем має науковий інтерес.

Цілі статті. Зважаючи на вищесказане, метою даної статті є дослідження практичних аспектів використання методики економічного аналізу для подання інформації, отриманої на основі даних за результатами контролю.

Методологія та методи дослідження. Методологічним інструментарієм дослідження слугували такі підходи та методи: системний підхід, методи аналізу й синтезу, історичний, логічного узагальнення, порівняння та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Термін «контроль» походить від французького (*contrôle* від *contrerôle*) – подвійний список. В нашому випадку, це повторне повернення (перевірка) до попередньо виданого завдання. Проте В. Шевчук зазначає, що «термін «контроль» має латинські корені: *rola* – згорток паперу із записами, документ; *contra* – протиставлення тим твердженням, що є в такому документі» (*Шевчук, 1998*).

Контроль як функція управління передбачає перевірку, облік і спостереження за об'єктами, а також організації, установи та особи, які перевіряють об'єкт господарювання або його звітність. Контроль здійснюється з метою спостереження, перевірки, вимірювання фактичних даних об'єкта господарювання для забезпечення ефективного його функціонування у відповідності з чинним законодавством та нормативною основою.

Поняття «економічний контроль» в науковій літературі зустрічається не часто. Бондаренко Н.О. вважає, що економічний контроль «є динамічною системою наукових знань, спрямованих на виявлення та усунення негативних явищ у розвитку продуктивних

сил та виробничих відносин з метою їх цілеспрямованого регулювання відповідно до завдань розбудови національної економіки» (Бондаренко та ін., 2004). Дане визначення не уточнює суті, мети та завдань, які ставить перед собою економічний контроль, цим самим визначення значно узагальнює поняття економічного контролю.

Інший автор, Дікань Л.В. вказує, що «економічний контроль – сукупність економічних відносин, які виникають у системі взаємодії та управління продуктивними силами і виробничими процесами» (Дікань, 2006, с. 23). Визначення має дещо широкий спектр і не вказує на перевірку нормативно-правової бази, виявлення недоліків, і т.п.

Приблизно такої ж думки і науковці Романів Є.М., Хомяк Р.Л., Мороз А.С., Озеран В.О. Вони дають дуже коротке визначення, де не конкретизують сутності економічного контролю. На їх думку «економічний контроль – це система конкретних заходів, спрямованих на раціональне господарювання підприємств з різними формами власності в умовах ринкових відносин» (Романів та ін., 2004, с. 36)

Дещо розширюють поняття «економічний контроль» інтернет-джерела, де вказується, що «економічний контроль – це система органів державного і господарського управління, які здійснюють контроль за економічним і соціальним розвитком країни; формуванням і витрачанням Державного бюджету України відповідно до законодавчого регулювання, прийнятого Верховною Радою України та Конституції України» (<https://osvita.ua/vnz/reports/accountant/17144/>)

Л. Шатковська вважає, що «економічний контроль є важливою ланкою системи управління виробництвом, за допомогою якого виявляють фактичний стан справ на підприємствах, з'ясовують причини відхилень від нормальних умов роботи, не використані резерви» (Шатковська, 1994).

В економічній енциклопедії під редакцією Мочерного С.В. дається таке визначення поняття «економічний контроль»: «Економічний контроль – комплекс знань та заснована на них сукупність спостережень і перевірок контролюючими органами функціонування й розвитку економічної системи відповідно до вимог економічних законів, чинного законодавства, прийнятих управлінських рішень з метою їх виконання (а отже, усунення можливих негативних явищ) та забезпечення процесу планомірного суспільного відтворення, динамічного й ефективного розвитку її елементів в інтересах всього населення» (Мочерний та ін., 2000). Це визначення, на нашу думку в повній мірі характеризує сутність, об'єкти і суб'єкти, мету і завдання економічного контролю.

Не менш вдалим є визначення В. Дерія, який вказує, що «під економічним контролем доцільно розуміти внутрішньогосподарський (внутрішньо фірмовий) та зовнішній контроль господарсько-фінансової діяльності підприємства (організації, закладу), який здійснюється представниками державних органів управління економікою, спеціальних державних контролюючих і адміністративних органів, аудиторськими фірмами, громадськими та внутрішньогосподарськими (внутрішньофірмовими) контролерами в межах визначених для них повноважень і за розробленою завчасно програмою» (Дерій, 2011).

Таким чином, економічний контроль включає в себе зовнішній (державний фінансовий) контроль, внутрішній (управлінський) контроль та незалежний контроль (аудит).

Економічний контроль як функція управління оперує такими методами як спостереження, реєстрація та облік, обстеження, аналіз, перевірка, ревізія та фінансово-економічна експертиза. Кожен з цих методів має своє значення при проведенні економічного контролю і виконує свою функцію.

Важливе значення в проведенні контрольних процедур має економічний аналіз, оскільки він є інформаційним підґрунтям для проведення економічного контролю і дозволяє використовувати як традиційні методи обробки інформації (деталізація показників, порівняння, визначення середніх і відносних величин, аналітичне групування, графічний спосіб), так і способи факторного аналізу (способи ланцюгових підстановок, абсолютних та відносних різниць, індексний спосіб та ін.).

Таким чином, економічний аналіз і контроль дуже пов'язані, оскільки за допомогою аналізу, можна дослідити інформацію на основі отриманих даних за результатами контролю і використати її для прийняття управлінських рішень.

Прикладом застосування методики аналізу для контрольних перевірок ми обрали звіт Рахункової палати України про результати аналізу виконання Закону про державний бюджет України на 2022 рік у першому півріччі (http://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2022/18-1_2022/Vysnovok_18-1_2022.pdf).

На основі порівняння показників (використання розрахунку темпів приросту) з'ясувалося, що на 2022 рік було прогнозовано ріст ВВП на 3,8%. Проте у зв'язку із агресивними діями Російської Федерації у першому кварталі 2022 року спостерігається зниження ВВП на 15,1%, а в першому півріччі – на 28,5%. Порівняння проектних бюджетних надходжень з фактичними показало, що недонадходження складало 176 млрд грн. Звідси, недовиконання плану доходів загального фонду державного бюджету на перше півріччя складало 28,1 млрд грн, або 4,7%.

За результатами перевірки Рахункової палати України «Головні розпорядники бюджетних коштів не розподілили 154,9 млрд грн, або 14,9 % відкритих Казначейством асигнувань, із них:

- 73,4 млрд грн – Міноборони;
- 63,8 млрд грн – МВС;
- 8,3 млрд грн – Мінсоцполітики;
- 4,8 млрд грн – МОЗ»

(http://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2022/18-1_2022/Vysnovok_18-1_2022.pdf).

Розпорядники й одержувачі бюджетних коштів не використали 79,3 млрд грн, або 8,9 % розподілених відкритих асигнувань. Таким чином, за результатами перевірки, з використанням методики економічного аналізу необхідно вжити певних заходів для усунення недоліків.

На основі контрольних заходів встановлено, що при затвердженні Державного бюджету України на 2022 рік враховано Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2022 – 2024 роки, схвалений постановою КМУ від 31.05.2021 № 586. Проте, у зв'язку із воєнним станом в Україні фактичні показники не відповідають прогнозним значенням. Фактичні і прогнозні показники представлено в таблиці 1.

Таблиця 1. Динаміка основних показників економічного та соціального розвитку України на 2022 рік*

Показники	Прогноз (постанова КМУ від 31.05.2021 № 586)	Фактичні показники (січень – червень 2022 року)	Відхилення фактичних показників від прогнозних
Темп росту валового внутрішнього продукту, %	103,8	71,5	-32,3
Індекс споживчих цін до грудня попереднього року, %	106,2	117,4	11,2
Індекс споживчих цін у середньому до відповідного періоду попереднього року, %	107,2	115,1	7,9
Сальдо торговельного балансу, визначене за методологією платіжного балансу, млн дол. США	- 8 595	- 6 800	1795
Експорт товарів і послуг, у % до відповідного періоду попереднього року	106,5	81,1	-25,4
Імпорт товарів і послуг, у % до відповідного періоду попереднього року	109,2	99,7	-9,5
Обмінний курс гривні (в середньому за період) за долар США, грн	28,60	28,90	0,3

*http://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2022/18-1_2022/Vysnovok_18-1_2022.pdf

Таким чином, на основі розрахунку показників динаміки (традиційні методи економічного аналізу) проаналізуємо результати перевірки виконання основних показників економічного і соціального розвитку України на 2022 рік (перше півріччя). Показники динаміки засвідчують зниження економічного та соціального зростання і причина одна – воєнні дії та воєнний стан. У травні 2021 року було прогнозовано ріст ВВП на 3,8% по відношенню до відповідного періоду попереднього року, то фактичні показники не досягнули прогнозу на 32,3%. Індекс споживчих цін зріс на 11,2% у відповідності до грудня попереднього періоду, а середній показник відхилився на 7,9%.

Темп росту експорту та імпорту товарів за перше півріччя 2022 року по відношенню до прогнозу знизився і складав за експортом 25,4%, а за імпортом – 9,5%. Проте, якщо зважати, що за 100% взятий показник грудня попереднього року, то за імпортом товарів план не довиконано лише на 0,3%, а за експортом – на 18,9%. При цьому обмінний курс гривні за 1 дол США зріс лише на 0,3 грн.

Для демонстрації результатів контрольних заходів використовують графічні способи подання інформації. За даними Рахункової палати України за другий квартал 2022 року у структурі державного бюджету значно зросла частка міжнародних асигнувань у вигляді безповоротної фінансової допомоги. Результати перевірки продемонстровано на рис. 1.

Таким чином, за результатами проведених контрольних перевірок, з'ясовано, що структура доходів державного бюджету зазнала певних зрушень. Використовуючи прийом порівняння видно, що у II кварталі 2022 року зросли надходження коштів до державного бюджету міжнародних грантів, безповоротної фінансової допомоги на 24,8%. За рахунок цього зменшилася частка доходів від ДПС і ДМС.

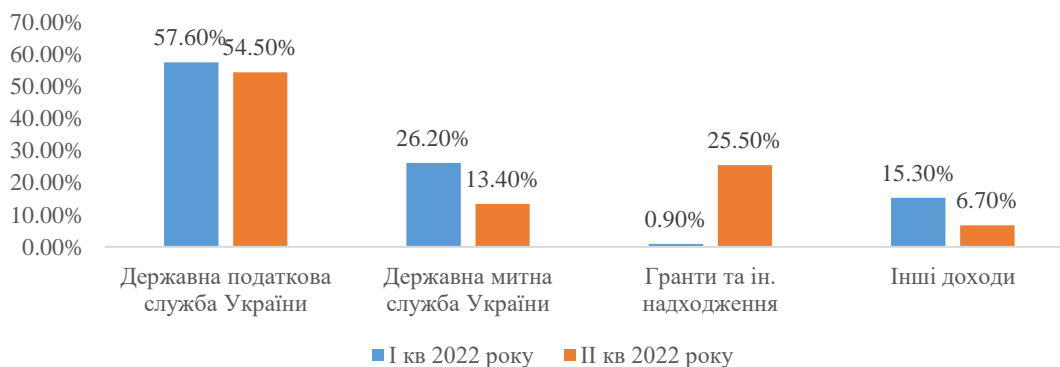

Рисунок 1. Структура державного бюджету за I і II квартали 2022 року*

*http://tp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2022/18-1_2022/Vysnovok_18-1_2022.pdf

Інформація, що отримана від контрольних перевірок може оброблятися за допомогою і іншими аналітичними процедурами, наприклад розрахунком середніх величин (при інвентаризації товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів тощо); проведенням факторного аналізу індексним методом або способами елімінування (для дослідження впливу факторів на виявлені нестачі, розтрат, зловживань, порушень та ін.)

Висновки, обговорення та рекомендації. Однією із основних функцій управління є контроль. Якщо контроль проводиться в економічному середовищі, то його названо «економічний контроль». Економічний контроль тісно пов'язаний із економічним аналізом. Ми намагалися у статті знайти точки дотику. За результатами проведеного економічного контролю, ми вважаємо, що необхідно провести і аналітичне дослідження. Визначити, на скільки змінилися показники, що контролюються (використати прийом порівняння, визначення середніх і відносних величин), за рахунок яких факторів вони змінилися (провести факторний аналіз), графічно (наглядно) продемонструвати результати проведеного контролю (графічний метод), тобто

використати методику економічного аналізу, яка допоможе дослідити інформацію, що отримана за результатами контролю і використати її у менеджменті.

Авторські внески

Концептуалізація: Талах Тетяна.
Зберігання даних: Талах Тетяна.
Формальний аналіз: Талах Тетяна.
Придбання фінансування: Талах Тетяна.
Розслідування: Талах Тетяна.
Методика: Талах Тетяна.
Адміністрація проекту: Талах Тетяна.
Ресурси: Талах Тетяна.
Нагляд: Талах Тетяна.
Підтвердження: Талах Тетяна.
Візуалізація: Талах Тетяна.
Написання: Талах Тетяна.

Список бібліографічного опису:

- 1.Бондаренко Н.О., Понікаров В.Д., Попова С.М. (2004). Аудит суб'єктів підприємницької діяльності: навч. посібн. Київ: ЦНЛ, 300 с.
- 2.Дерій В. (2011). Поняття і значення економічного контролю для мінімізації витрат та максимізації доходів підприємства. *Бухгалтерський облік і аудит. Наук-практ ж-л.* http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:fTTOpFXrj3QJ:irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/boau_2011_2_7.pdf&cd=20&hl=ru&ct=clnk&gl=ua
- 3.Дікань Л.В. (2006). Контроль і ревізія: навч. посібн. Харків: Вид. ХНЕУ, 394 с.
- 4.Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / Редкол.: ...С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. (2000) К.: Видавничий центр «Академія», 864 с.
- 5.Економічний контроль: суть та завдання. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/accountant/17144/> (дата звернення 10.09.2022)
- 6.Рахункова палата України: Висновок про результати аналізу виконання закону про Державний бюджет України на 2022 рік у першому півріччі (2022). URL: http://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2022/18-1_2022/Vysnovok_18-1_2022.pdf (дата звернення: 02.10.2022)
- 7.Романів С.М., Хомяк Р.Л., Мороз А.С., Озеран В.О. (2004). Контроль і ревізія: навч. посібн. Л.: Інтелект-Захід. 325 с.
- 8.Шатковська Л.С. (1994). Економічний контроль на сільськогосподарських підприємствах: навч. посіб. К.: Урожай. 272 с
- 9.Шевчук В.О. (1998). Контроль господарських систем в суспільстві з перехідною економікою (Проблеми теорії, організації, методології): монографія. К.: Київ. держ. торг.-екон. ун-т, 371 с

References:

1. Bondarenko N.O., Ponikarov V.D., Popova S.M. (2004). *Audit sub"yektiv pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti: navch. posibn. [Audit of business entities: training. Manual]* Kyiv: TsNL, 300 p. [in Ukrainian]
2. Derii V. (2011). *Ponyattya i znachennya ekonomichnoho kontrolyu dlya minimizatsiyi vytrat ta maksymizatsiyi dokhodiv pidpryyemstva [The concept and significance of economic control to minimize costs and maximize the company's income]. Accounting and auditing. Science and practice* Retrieved from http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:fTTOpFXrj3QJ:irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/boau_2011_2_7.pdf&cd=20&hl=ru&ct=clnk&gl=ua [in Ukrainian]
3. Dikan L.V. (2006). *Kontrol' i reviziya: navch. posibn [Control and revision: training. Manual]* Kharkiv: Ed. HNEU, 394 p. [in Ukrainian]
4. *Ekonomichna entsyklopediya (2000) [Economic encyclopedia]: In three volumes. T. 1. / Ed.: ...S. V. Mocherny (rep. ed.) and others. K.: Publishing center "Akademiya", 864 p. [in Ukrainian]*
5. *Ekonomichnyy kontrol': sut' ta zavdannya [Economic control: essence and tasks]. Retrieved from https://osvita.ua/vnz/reports/accountant/17144/ (date of application 10.09.2022)*
6. *Rakhunkova palata Ukrayiny: Vysnovok pro rezul'taty analizu vykonannya zakonu pro Derzhavnyy byudzhnet Ukrayiny na 2022 rik u pershomu pivrichchi (2022). [Accounting Chamber of Ukraine: Conclusion on the results of the analysis of the implementation of the Law on the State Budget of Ukraine for 2022 in the first half of the year] Retrieved from http://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2022/18-1_2022/Vysnovok_18-1_2022.pdf (date of application: 02.10.2022)*
7. Romanov E.M., Khomyak R.L., Moroz A.S., Ozeran V.O. (2004). *Kontrol' i reviziya: navch. posibn. [Control and revision: training. Manual]* L.: Intellect-West. 325 p. [in Ukrainian]
8. *Shatkovska L.S. (1994). Ekonomichnyy kontrol' na sil'skohospodars'kykh pidpryyemstvakh: navch. posib. [Economic control at agricultural enterprises: training. Manual]*K.: Harvest. 272 p/ [in Ukrainian]
9. *Shevchuk V.O. (1998). Kontrol' hospodars'kykh system v suspil'stvi z perekhidnoyu ekonomikoyu (Problemy teorii, orhanizatsiyi, metodolohiyi): monohrafiya. [Control of economic systems in a society with a transition economy (Problems of theory, organization, methodology): monograph.] K.: Kyiv. state trade and economy university, 371 p/ [in Ukrainian]*

Дата подання публікації 03.10.2022 р.

DOI: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2022-4-17>